

39. Семикин В.В. Произвольная саморегуляция функционального состояния в условиях режима непрерывной деятельности: Дисс. ... к.пс.н. – М.: ИПАН, 1986.
40. Барабанщикова В.В. Модальность образной сферы как фактор оптимизации функционального состояния профессионалов в процессе психологической саморегуляции: Дисс. ... к.пс.н. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 2005.
41. Злоказова Т.А. Психологическая саморегуляция как средство оптимизации функционального состояния профессионалов в процессе бизнес – тренингов: Дисс. ... к.пс.н. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 2007.

The article is devoted to the research of the trends and prospects of using the methods of psychic self-regulation, serving to normalization of functional systems and mental processes in human body under the pathological stress conditions, emotional breakdowns, chronic self-doubt, self-confidence, knowledge and skills, inclined to panic and fear, retreat into himself and own emotional experiences. Author shows the ways of research the methods of psychic self-regulation as a specialized tool for influencing on psychic system of human, capable to prevent development of pathological conditions or influence effectively on the processes of restoration to the norm of those of its systems and processes, the functional activity of which was broken due to influence on the body harmful factors of various etiology.

Keywords: human psychic system, professional and personality deformations, psychic self-regulation, psycho physiological resources of organism, pathological processes, emotional and volitional regulation, interpersonal relations, professional activity.

Отримано: 15.08.2011

УДК 316.454.3

Ю.Р.Сидорик, А.В.Олійник

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ РІВНЯ КОНФЛІКТНОСТІ У ВЗАЄМИНАХ МІЖ ОКРЕМИМИ ЧЛЕНАМИ СІМ'Ї

У статті розглядається проблема взаємозумовленості проявів поведінки членів сім'ї. Взаємини у сім'ї розглядаються у їх цілісності, взаємодоповнюваності та взаємозв'язаності. Відповідно до концепту-

альних положень теорії систем у дослідженні сім'я розглядалась як система чи органічна цілісність, частини якої у своїй взаємодії функціонують таким чином, що виходять за межі своїх окремих характеристик. Саме тому конфліктність між окремими членами сім'ї вважалась окремим виявом, характеристикою системи взаємин між усіма членами даної родини.

Ключові слова: взаємини в сім'ї, дитячо-батьківські взаємини, подружні взаємини, стосунки, взаємозумовленість поведінки членів сім'ї, конфліктність у взаєминах, сімейна система, сімейні ролі, батьківська сім'я, юнацький вік.

В статті розглядається проблема взаимообумовленості поведінки членів сім'ї. Отримані результати дослідження дозволяють констатувати наявність статистически значимих взаємозв'язків показателів рівня конфліктності між окремими членами сім'ї. В зв'язі з цим конфліктність в стосунках між окремими членами сім'ї цілесобразно розглядати як одну з проявлених і характеристик системи взаимоотношеній між усіма членами сім'ї. Це обумовлює необхідність урахування системних взаємозв'язків при роботі з проблемами конфліктності в детско-родительських взаимоотношеннях.

Ключевые слова: семейные отношения, детско-родительские отношения, супружеские взаимоотношения, отношения, взаимообусловленность поведения членов семьи, конфликтность в отношениях, семейная система, семейные роли, родительская семья, юношеский возраст.

Постановка проблеми. Сім'я для людини є першим і найбільш тривалим чинником організації міжособистісних взаємин, а, отже, вона закладає основи виконання в майбутньому її сімейних ролей (Г. Бейтсон [15], М. Боуен [10], В. Фейрбейрн [3] та ін.). Водночас, як зазначає А.Б. Орлов [8], переважна більшість учених, які вивчають проблеми сучасної сім'ї, фіксують наявність кризи інституту сім'ї, яка виявляється, зокрема, у високому рівні конфліктності в родинних стосунках. Інтенсивність таких кризових феноменів та міжособистісних конфліктів в сім'ї збільшується із зростанням рівня життя, матеріальних статків та соціально-економічного розвитку суспільства загалом.

Серед причин високого рівня конфліктності у сімейних взаєминах дослідники виділяють також розбіжності в уявленнях про зміст сімейних ролей, небажання (нездатність) подружжя зрозуміти причини поведінки один одного, егоїзм; дисгармонійне поєднання потреб подружніх партнерів [14]; у невротичних суб'єктів подружні взаємини можуть будуватись на основі суперництва, псевдоспівпраці чи ізоляції [9]. Основоположники

стратегічного підходу до сімейної психотерапії Д. Хейлі і К. Маданес [7] важливим аспектом аналізу конфліктності у сімейних взаєминах вважають розподіл влади між її членами; у концепції С. Мінухіна робиться наголос на врахуванні структури сім'ї та меж її підсистем [3, с. 75]. Л.Б. Шнейдер, розглядаючи проблему дитячобатьківських взаємин, до причин становлення “порушених” взаємин відносить як особистісні особливості батьків, так і соціально-економічні зміни в житті сім'ї, які призвели до трансформації ролей батька та матері [12, с. 463].

Функціонування і розвиток відношень симпатії між батьками та дітьми залежить, як зазначає Е.Г. Ейдемільер та В.В. Юстицький, від особистісних особливостей членів сім'ї та від особливостей сімейних стосунків (конфліктності, авторитарності тощо), які можуть сприяти або перешкоджати проявам взаємної симпатії у членів сім'ї [13, с. 74]. Л.Я. Гозман, опираючись на дослідження S.Duck та Т.В. Снегір'ова, вказує на важливість співпадання системи особистісних конструктів двох людей, що повинно сприяти виробленню не лише спільної їх позиції з багатьох питань, але і спільного або схожого світогляду [6, с. 101], гармонійності взаємин.

Варто зазначити, що для цих та інших [11; 12] концепцій характерним є розгляд взаємин в родині у їх цілісності, взаємозв'язаності та взаємодоповнюваності. Відповідно до вищезазначених концептуальних положень теорії сім'ю необхідно розглядати як систему чи органічну цілісність, частини якої у своїй взаємодії функціонують таким чином, що виходять за межі своїх окремих характеристик. Саме тому конфліктність між окремими членами сім'ї можна вважати окремим виявом, характеристикою системи взаємин між усіма членами даної родини. Зважаючи на це, ми можемо **прогнозувати** наявність кореляційних взаємозв'язків між показниками конфліктності у взаєминах між окремими членами сім'ї, а також іншими параметрами, які описують взаємодію цих осіб. **Метою** даного дослідження є встановлення характеру взаємозв'язку показників рівня конфліктності у взаєминах між окремими членами сім'ї.

Взаємини в сім'ї розглядалися нами як суб'єктивні переживання та узагальнення членами сім'ї взаємозв'язків, ставлень між ними, які виникають за умов їх спільного проживання або виконання спільної діяльності. В нашому дослідженні аналіз особливостей конфліктності-гармонійності сімейних взаємин здійснювався на основі оцінювання таких стосунків у своїх батьківських сім'ях опитуваними учнями і студентами.

Перевірка висунутої нами гіпотези здійснювалась на вибірці досліджуваних, в яку увійшли учні 10-11 класів загальноосвітніх середніх шкіл м. Івано-Франківська, студенти 1-3 курсу стаціонарного і заочного відділень Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника – 82 особи віком 15-22 років. Виокремлення різновікових і різностатевих груп досліджуваних проводилось з допомогою окремих запитань розробленого нами анкетного опитувальника. Гендерні характеристики вибірки досліджуваних осіб подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл досліджуваних осіб за статтю

	Стать	
	чоловіки	жінки
Кількість осіб	34	48
Відсоток	42%	58%

В процесі дослідження нами було застосовано авторський анкетний опитувальник. Для оцінки учнями і студентами рівня конфліктності-гармонійності взаємин між членами їх батьківських сімей у структурі вищезгаданого опитувальника використовувались 10-бальні шкали, полюсами яких виступали пари відповідних характеристик (конфліктність-гармонійність; незадоволеність-задоволеність існуючими взаєминами). Знаходження коефіцієнтів кореляції та усіх необхідних проміжних даних здійснювалось за допомогою SPSS 13.0 for Windows.

Результати та їх обговорення. Отримані нами результати засвідчують, що більшість опитаних учнів і студентів схильні виставляти максимальні бали за досліджуваними параметрами, тим самим демонструючи задоволеність своїми взаєминами з батьками. Більш позитивно оцінюються респондентами взаємини між ними та їх матерями, в той час як взаємини з батьками репрезентовані нижчими ($p \leq 0,01$) оцінками (табл. 2).

Зважаючи на те, що отримані нами ряди показників рівня конфліктності-гармонійності взаємин між досліджуваними та їхніми батьками не відповідають нормальному розподілу (табл. 3), для подальшого аналізу статистичної значущості відмінностей даних результатів у різностатевих вибірках нами було застосованого непараметричні критерії.

Зокрема, слід відмітити відсутність статистично значущих відмінностей між різностатевими вибірками респондентів за показниками параметрів конфліктності-гармонійності їх взаємин з батьками (табл. 4).

Таблиця 2

**Розподіл показників оцінювання рівня конфліктності-
гармонійності родинних взаємин**

	Конфліктність-гармонійність взаємин				Рівень задоволеності взаєминами			
	батьків	дитячо- батьківських	між досліджуваним та його батьком	між досліджуваним і його матю	дитячо- батьківськими	між досліджуваним і його батьком	між досліджуваним і його матю	
Середнє знач.	7,26	8,46	7,61	8,69	7,94	7,34	8,23	
Медіана	8,00	9,00	8,00	9,00	9,00	9,00	9,00	
Процентилі	25	6,00	6,00	6,00	9,00	7,00	5,00	8,00
	50	8,00	8,00	8,00	9,00	9,00	9,00	9,00
	75	9,00	9,00	9,00	10,00	10,00	9,00	10,00

Таблиця 3

**Розподіл похідних показників оцінювання дитячо-батьківських
взаємин та їх відповідність нормальному розподілу**

	Конфліктність-гармонійність взаємин			Рівень задоволеності взаєминами		
	дитячо- батьківських	між досліджуваним та його батьком	між досліджуваним і його матю	дитячо- батьківськими	між досліджуваним і його батьком	між досліджуваним і його матю
Колмогоров- Смирнов, Z	3.289(***)	1.870(**)	2.880(***)	3.507(***)	2.161(***)	2.353(***)
Значущ. (2-стор.)	0.000	0.002	0.000	0.000	0.000	0.000

Примітки:

- 1) відмінність значуща на рівні 0,001 – ***
- 2) відмінність значуща на рівні 0,01 – **
- 3) відмінність значуща на рівні 0,05 – *
- 3) надалі у всіх таблицях показники значущості позначатимуться ідентично.

Водночас, нами було зафіксовано тенденції до збільшення показників гармонійності дитячо-батьківських взаємин із зростанням аналогічних характеристик взаємин між батьками (табл. 5).

Таблиця 4

Розподіл показників статистичної значущості відмінностей у результатах оцінки різностатевими групами досліджуваних рівня конфліктності-гармонійності взаємин між ними та їхніми батьками

	Конфліктність-гармонійність взаємин			Рівень задоволеності взаєминами		
	дитячо-батьківських	між досліджуваним та його батьком	між досліджуваним і його матю	дитячо-батьківськими	між досліджуваним і його батьком	між досліджуваним і його матю
Манн-Уїтні, U	4119.0	551.0	589.0	3989.5	558.5	601.5
Вілксон, W	11379.0	2091.0	842.0	11249.5	2098.5	854.5
Z	-0.873	-0.622	-0.441	-1.224	-.535	-0.168
Значущ. (2-стор.)	0.383	0.534	0.659	0.221	0.593	0.867

Таблиця 5

Показники взаємозв'язку між результатами оцінки досліджуваними рівня конфліктності-гармонійності їхніх стосунків з батьками та аналогічних характеристик батьківських взаємин

		Конфліктність-гармонійність взаємин			Рівень задоволеності взаєминами		
		дитячо-батьківських	між досліджуваним та його батьком	між досліджуваним і його матю	дитячо-батьківськими	між досліджуваним і його батьком	між досліджуваним і його матю
Конфлікт.-гармон. взаємин батьків	Коеф. корел.	0,369(**)	0,593(**)	0,214(**)	0,353(**)	0,443(**)	0,177(**)
	Знач.	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001

Обговорення. Отримані нами результати дослідження дозволяють констатувати наявність взаємозв'язків показників рівнів конфліктності між окремими членами сім'ї. Зокрема, нами виявлені статистично значущі взаємозалежності вищезгаданих показників між подружніми взаєминами (взаєминами між батьками) та дитячо-батьківськими взаєминами у сім'ях з дітьми юнацького віку. Таким

чином, нами підтверджена гіпотеза дослідження про наявність кореляційних взаємозв'язків між показниками конфліктності у взаєминах між окремими членами сім'ї, а також іншими параметрами, які описують взаємодію цих осіб.

Виявлені закономірності, на нашу думку, узгоджуються із системними концепціями розгляду взаємин між членами сім'ї, які постулюють наявність взаємозв'язків між різними параметрами стосунків та поведінкових проявів членів родини. А саме, сімейні психотерапевти трансгенераційного напрямку вважають, що взаємини подружжя у їх батьківських родин здійснюють значущий вплив на поточну сімейну динаміку [3, с. 140]. Тому, індивід із емоційною залежністю від батьків для підтримання власного емоційного балансу буде схильний культивувати у своїй дитині емоційну залежність від себе.

Способи побудови таких взаємин, як стверджує М. Боуен, засвоюються дітьми протягом їх виховання у батьківських сім'ях. Останні також сприяють засвоєнню їхніми дітьми рольових диспозицій, стереотипів взаємодії з людьми найближчого соціального оточення, сімейних правил і міфів. Для пояснення механізмів такої передачі М. Боуеном було введено термін "сімейний проєктивний процес", в основу якого покладено повторення дітьми рівня диференціації "Я", який, як правило, відповідає рівню диференціації "Я" їх батьків. Відтворення подружжям у своїх сім'ях основних рис взаємин, які існували у їх батьківських сім'ях, забезпечується приблизно однаковим рівнем диференціації "Я" батьків та їх дорослих дітей. При створенні власної сім'ї, така молода людина вибирає відповідно чоловіка чи дружину зі схожим рівнем диференціації [5; 10; 17], відповідно, вибудовує подібні стосунки.

В концепції життєвого циклу сім'ї вплив родини на становлення особистості розглядається в контексті взаємоузгоджених рольових позицій на кожному із етапів її розвитку. На думку ряду дослідників (Bowen M. [5, 16; 17], Bradt J.O. [18], Дж.Браун, Д.Крістенсен [3]), дитина відіграє ключову роль в контролі дистанції між батьками. З народженням дитини та протягом її розвитку подружжя пара автоматично формує "трикутник" взаємин, в якому існуюча дистанція між батьками збільшується або скорочується. У цілому ж завдання сім'ї та особливості взаємин між батьками і дітьми змінюються протягом життєвого циклу сім'ї [3, с. 42-44].

На думку деяких дослідників (Boszormeni-Nagy & Spark), у взаєминах членів родини важливими є також численні династичні очікування і невирішені емоційні конфлікти попередніх поколінь [цит. за 3, с. 134]. Один із авторів теорії об'єктних стосунків

В. Фейрбейрн стверджував, що відтворення індивідом у між-особистісних взаєминах основних характеристик своїх стосунків із батьками відбувається внаслідок його несвідомого бажання змінити свої взаємини з близькими людьми так, щоб вони були максимально схожі на звичні для нього моделі стосунків із раніше інтерналізованими об'єктами [3, с. 132]. На думку Е. Берна, характеристики взаємин індивіда у сім'ї значною мірою визначаються існуючими в даній групі людей "сценаріями", "іграми" та "рольовими особистісними позиціями" [1].

Результати емпіричних досліджень зарубіжних вчених [цит. за 4, с. 95] свідчать про наявність значущих системних взаємозв'язків між особливостями дитячо-батьківських взаємин і агресивними реакціями з боку вже дорослих дітей. Науковці зазначають, що жінки, на яких у дитинстві їх матері недостатньо звертали увагу і які не отримували від батьків необхідної підтримки, схильні зганяти гнів на своїх дітях. Згідно результатів низки досліджень, взаємини між батьками і дітьми значимо впливають на формування Я-концепції дитини [2; 19]. У циклі досліджень Д. Боумрід [цит. за 12, с. 323] було здійснено спробу виділити сукупність дитячих рис, які суттєво пов'язані з факторами батьківського контролю і емоційної підтримки.

Тому, на нашу думку, встановлені взаємозв'язки дозволяють вважати конфліктність між окремими членами сім'ї окремим виявом, характеристикою системи взаємин між усіма членами даної родини. Зважаючи на те, що отримані результати характеризують досліджувані взаємини лише із точки зору досліджуваних, які є у своїх батьківських сім'ях дітьми, на нашу думку, з метою перевірки висунутої нами гіпотези доцільним було б також здійснення порівняльного аналізу як уявлень інших членів сім'ї про рівень конфліктності-гармонійності взаємин між членами їх сімей, так і результатів спостережень незалежних експертів за взаєминами між членами окремих сімей.

Висновок. Отримані нами результати дослідження дозволяють констатувати відсутність статистично значущих відмінностей між різностатевими вибірками респондентів юнацького віку за показниками параметрів конфліктності-гармонійності їх взаємин з батьками. Поряд із цим нами зафіксовано тенденцію до збільшення показників гармонійності дитячо-батьківських взаємин із зростанням аналогічних характеристик взаємин між батьками.

Наявність таких статистично значущих взаємозв'язків показників рівнів конфліктності між окремими членами сім'ї зумовлює, на наш погляд, важливість урахування системних

взаємозв'язків при опрацюванні проблеми конфліктності у дитячо-батьківських стосунках (зокрема при проведенні діагностики та, при необхідності, корекції взаємин між батьками, неприйнятних членами сім'ї рівня конфліктності у дитячо-батьківських взаєминах).

Водночас, зважаючи на те, що в нашому дослідженні аналіз особливостей конфліктності у дитячо-батьківських взаєминах юнацтва здійснювався на основі оцінювання таких стосунків досліджуваними учнями і студентами, доцільним, на наш погляд, було б також вивчення даної проблематики шляхом аналізу оцінювання іншими респондентами (зокрема, батьками) взаємин між окремими членами сім'ї.

Список використаних джерел

1. Берн Э. Транзакционный анализ и психотерапия / Э. Берн; Пер. с англ. – СПб.: Издательство “Братство”, 1992. – 224 с.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.
3. Браун Дж. Теория и практика семейной психотерапии / Дж. Браун, Д. Кристенсен / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2001. – 352 с.
4. Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. – СПб.: Питер, 1997. – 336 с.
5. Варга А.Я. Системная семейная психотерапия: краткий лекционный курс / А.Я. Варга. – СПб.: Речь, 2001. – 144 с.
6. Гозман Л.Я. Психология эмоциональных отношений / Л.Я. Гозман. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – 176 с.
7. Маданес К. Стратегическая семейная терапия / К. Маданес; Пер. с англ. Т.В. Снегиревой. – М.: Независимая фирма “Класс”, 1999. – 272 с.
8. Орлов А.Б. Эволюция межличностных отношений в семье: основные подходы, ориентации и тенденции. – [Электронный ресурс] / А.Б. Орлов. – Режим доступа: <http://www.trialog.ru/library/scipubl/magister96.html>.
9. Пеньковська Н.М. Подружні конфлікти в молодих сім'ях: причини виникнення та шляхи вирішення / Н.М. Пеньковська // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – Вип. 498–499. Педагогіка і психологія. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2010. – 214 с.
10. Теория семейных систем Мюррея Боуэна: Основные понятия, методы и клиническая практика. – М.: “Когито-Центр”, 2005. – 496 с.

11. Фон Шліппе А. Системна психотерапія та консультування / А. фон Шліппе, Й. Швайцер; Пер. з нім. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2004. – 320 с.
12. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: Учеб. пособ. 2-е изд. / Л.Б. Шнейдер. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2006. – 768 с.
13. Эйдемиллер Э.Г. Семейная психотерапия / Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкий. – Л.: Медицина, 1989. – 192 с.
14. Ackerman N.W. The psychodynamic of family life. – N.Y.: Basic Books, 1958. – 379 p.
15. Bateson G. A systems approach // *International Journal of Psychiatry*. –1971,9. – P. 242–244.
16. Bowen M. Family therapy in clinical practice. – N.Y.: Jason Aronson, 1978.
17. Bowen M. (1966). The use of family theory in clinical practice. *Comprehensive Psychiatry*, 7, 345–374.
18. Bradt J.O. (1980). The family with young children. In E. A. Carter & M. McGoldrick (Eds.), *A framework for family therapy*. New York: Gardner Press.
19. Coopersmith S. The antecedents of self-esteem. San Francisco: Freeman, 1967. – 154 p.

In this article the problem of interactions between behavior of family members. The received results allow to state the presence of statistically significant correlations of indicators of levels of conflict between individual family members. In connection with this conflict between individual family members should be viewed as one of the manifestations and characterization of the relationship between all family members. This leads, in our view, the importance of incorporation of the system while processing the relationship problems of conflicts in child-parent relationships (including diagnostics and, if necessary, adjust the relationship between parents).

Key words: relationships in the family, child-parent relationships, marital relationships, relationships, interconnections behavior of family members, conflicts in relationships, family system, family roles, the parental family, juvenile age.

Отримано: 17.08.2011